

ॐ

આ. વા. શિ. પિ.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ઉસ્તલિખિત

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્રનું સર્વજન. આસો વઢ-૧ સં. ૧૯૫૨ નડિયાદ

ॐ આત્મશિષ્ય.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર હસ્તલિખિત

પ્રથમ આવૃત્તિ:

સં. ૨૦૫૬, ચૈત્ર વદ પાંચમ,
તા. ૨૩-૪-૨૦૦૦.

મુદ્રક:

અમૃત ઈન્ફો પ્રિન્ટ પ્રા. લી.

૧૦૮, ઈન્દ્રજીત કોમ્પ્લેક્ષ, ગોડાઉન રોડ,
૧૩, મનહર પ્લોટ કોર્નર,

રાજકોટ-૩૬૦૦૦૨. ફોન: ૦૨૮૧-૪૬૨૫૯૧

પ્રકાશક:

જયંતભાઈ એમ. શાહ

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર
કોબા. જિ. ગાંધીનગર-૩૮૨૦૦૯ (ગુજરાત)

ફોન: (૦૨૭૧૨) ૭૬૨૧૯ ફેક્સ: ૭૬૧૪૨

પ્રકાશકીય

ઉચ્ચ કોટિના શિષ્ટ સંસ્કારી, જીવનોપયોગી, સત્વશીલ અને આધ્યાત્મિક સત્સાહિત્ય સમાજને ચરણે ભેટ ધરવી તે આ સંસ્થાની એક આગવી પરંપરા છે.

શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામી અને પરમ તત્ત્વજ્ઞ પરમકૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના જીવન અને ઉપદેશ-વચનામૃતનો આ સંસ્થાના આઘસ્થાપક પરમ શ્રદ્ધેય સંતશ્રી આત્માનંદજીના જીવન ઉપર પરિવર્તનકારી જબરદસ્ત પ્રભાવ પડેલ છે.

શ્રી વીરપ્રભુની ૨૬૦૦મી જન્મજયંતી તથા પરમકૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના દેહોત્સર્ગ શતાબ્દીવર્ષ નિમિત્તે શ્રી આત્મસિદ્ધિ તેઓશ્રીના પુનિત કરકમળમાં આત્મભાવે સાદર સમર્પિત કરીએ છીએ.

આ પુસ્તિકા સમાજના સૌ કોઈને પરમ ઉપકારી બનો અને તેના વારંવાર અભ્યાસથી સત્યાત્રતાની વૃદ્ધિ થઈ, આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાઓ તેવી હાર્દિક ભાવના ભાવીએ છીએ.

કોબા - સં.૨૦૫૬, ચૈત્ર વદ ૫,

જે સ્વરૂપ સમજ્યા વિના, પદ્મો દુઃખ અનંત,
સમજાવ્યું તે પદ્મનું - ત્તી સદ્ગુરુ ભગવાન. ૨

જે આત્મસ્વરૂપ સમજ્યા વિના ભૂતકાળે હું અનંત દુઃખ પામ્યો,
તે પદ્મ જેણે સમજાવ્યું એટલે ભવિષ્યકાળે ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય
એવાં અનંત દુઃખ પામત તે મૂળ જેણે છેદ્યું
એવા શ્રી સદ્ગુરુ ભગવાનને નમસ્કાર કરું છું.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

વર્તમાન આ કાળમાં, મોક્ષમાર્ગ બહુ લોપ,
વિચારવા આત્માર્થને, લાભો અર અગોપ્ય. ૨

આ વર્તમાનકાળમાં મોક્ષમાર્ગ ઘણો લોપ થઈ ગયો છે;
જે મોક્ષમાર્ગ આત્માર્થને વિચારવા માટે (ગુરુ-શિષ્યના સંવાદરૂપે)
અત્રે પ્રગટ કહીએ છીએ.

કોઈ ક્રિયા - જ વળી રહ્યા, શુદ્ધ જ્ઞાનમાં કોઈ,
માને માવગ મોક્ષનો, કહેલા હિલને જોઈ ૩

કોઈ ક્રિયાને જ વળગી રહ્યા છે; અને કોઈ શુદ્ધજ્ઞાનને જ વળગી રહ્યા છે;
એમ મોક્ષમાર્ગ માને છે, જે જોઈને દયા આવે છે.

બાહ્ય ક્રિયામાં રાશિતા, અંતર ભેદ નહીં,
જ્ઞાનમાર્ગની નિષેધતા, તેલ ક્રિયાનું આર્થ. ૪

બાહ્ય ક્રિયામાં જ માત્ર રાશિ રહ્યા છે, અંતર કંઈ ભેદાયું નથી,
અને જ્ઞાનમાર્ગને નિષેધ્યા કરે છે, તે અહીં ક્રિયાજડ કહ્યા છે.

બંધ મોક્ષ છે કલ્પના, ત્યાજિ વાણીમાં છે,
વર્તે મોહવરેમાં, શુદ્ધ જ્ઞાનિ તે આંદિ. ૨.

બંધ, મોક્ષ માત્ર કલ્પના છે, એવાં નિશ્ચયવાક્ય માત્ર વાણીમાં બોલે છે,
અને તથારૂપ દશા થઈ નથી, મોહના પ્રભાવમાં વર્તે છે,
એ અહીં શુદ્ધજ્ઞાની કહ્યા છે.

વૈરાગ્યભેદિ સર્વજ્ઞ જો, જો સહ આત્મજ્ઞાન,
તેમજ આત્મજ્ઞાનની, પ્રાપ્તિનાં વિધાન. ૬

વૈરાગ્યત્યાગાદિ જો સાથે આત્મજ્ઞાન હોય તો સફળ છે, અર્થાત્ મોક્ષની પ્રાપ્તિના હેતુ છે, અને જ્યાં આત્મજ્ઞાન ન હોય ત્યાં પણ જો તે આત્મજ્ઞાનને અર્થે કરવામાં આવતા હોય, તો તે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના હેતુ છે.

ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં, ધ્યાને ન તેને જ્ઞાન,
અટકે ત્યાગ વિરાગમાં, તો ભૂલે નિબંધના. ૭

જેના ચિત્તમાં ત્યાગ અને વૈરાગ્યાદિ સાધનો ઉત્પન્ન થયાં ન હોય તેને જ્ઞાન ન થાય; અને જે ત્યાગ વિરાગમાં જ અટકી રહી, આત્મજ્ઞાનની આકાંક્ષા ન રાખે, તે પોતાનું ભાન ભૂલે; અર્થાત્ અજ્ઞાનપૂર્વક ત્યાગવૈરાગ્યાદિ હોવાથી તે પૂજાસત્કારાદિથી પરાભવ પામે, અને આત્માર્થ ચૂકી જાય.

ત્યાં ત્યાં જે જે યોગ્ય છે, ત્યાં ત્યાં તે તે સમજે, અને ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે.
એ આત્માર્થી પુરુષનાં લક્ષણો છે.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

વેળે વગર ગુરૂ ચરણને, ત્યાંની ૧૪ નિન્દક,
પામે તે પરમાર્થને, નિન્દકનો લે લક્ષ. ૫

પોતાના પક્ષને છોડી દઈ; જે સદ્ગુરુના ચરણને સેવે તે પરમાર્થને પામે,
અને આત્મસ્વરૂપનો લક્ષ તેને થાય.

આત્મ જ્ઞાન રામદર્શિતા વિચરે ઉદયપ્રભોગ,
આપૂર્વ વાણી પરમજુગ, રાદ્ગુરે લક્ષણપોષ. ૨.

આત્મજ્ઞાનને વિષે જેમની સ્થિતિ છે, એટલે પરભાવની ઈચ્છાથી જે રહિત થયા છે; તથા શત્રુ, મિત્ર, હર્ષ, શોક, નમસ્કાર, તિરસ્કારાદિ ભાવ પ્રત્યે જેને સમતા વર્તે છે; માત્ર પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલાં એવાં કર્મોના ઉદયને લીધે જેમની વિચરવા આદિ ક્રિયા છે; અજ્ઞાની કરતાં જેની વાણી પ્રત્યક્ષ જુદી પડે છે, અને ષટ્દર્શનના તાત્પર્યને જાણે છે, તે સદ્ગુરુનાં ઉત્તમ લક્ષણો છે.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુને વાત નહીં, પરોક્ષ જિનઉપદેશને,
એવો લક્ષ શ્રદ્ધા વિના, ઉગે ન આત્મવિચાર. ૧૧

જ્યાં સુધી જીવને પૂર્વકાળે થઈ ગયેલા એવા જિનની વાત પર જ લક્ષ રહ્યા કરે,
અને તેનો ઉપકાર કહ્યા કરે, અને જેથી પ્રત્યક્ષ આત્મભ્રાંતિનું સમાધાન થાય એવા
સદ્ગુરુનો સમાગમ પ્રાપ્ત થયો હોય તેમાં પરોક્ષ જિનોનાં વચન કરતાં મોટો
ઉપકાર સમાયો છે, તેમ જે ન જાણે તેને આત્મવિચાર ઉત્પન્ન ન થાય.

સાદ્ગુરુને ઉપદેશ વિના, સામજ્ય ન મિળે,
સામજ્ય વિના ઉપકાર વાળે, સામજ્યે ભગવદ્ગેર.

૧૨

સદ્ગુરુના ઉપદેશ વિના જિનનું સ્વરૂપ સમજાય નહીં, અને સ્વરૂપ સમજાયા
વિના ઉપકાર શો થાય ? જો સદ્ગુરુ ઉપદેશે જિનનું સ્વરૂપ સમજે તો સમજનારનો
આત્મા પરિણામે જિનની દશાને પામે.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

આત્માથી આસ્તિત્વનાં, જે દિગ્દેશ રીતે,
પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુને જોવાનું, તેમાં આધાર રૂપે. ૧૩

જે જિનાગમાદિ આત્માના હોવાપણાનો તથા પરલોકાદિના હોવાપણાનો
ઉપદેશ કરવાવાળાં શાસ્ત્રો છે, તે પણ જ્યાં પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુનો જોગ ન હોય
ત્યાં સુપાત્ર જીવને આધારરૂપ છે; પણ સદ્ગુરુ સમાન તે ભ્રાંતિના છેદક
કહી ન શકાય.

અથવા સદ્ગુરુએ કહ્યાં, જે આજ્ઞા આપે છે,
તે તે નિત્ય વિચારવાં, કરી મતાંતરે ત્યાજ્ય. ૨૪

અથવા જો સદ્ગુરુએ તે શાસ્ત્રો વિચારવાની આજ્ઞા દીધી હોય, તો તે શાસ્ત્રો
મતાંતર એટલે કુળધર્મને સાર્થક કરવાનો હેતુ આદિ ભ્રાંતિ છોડીને માત્ર
આત્માર્થે નિત્ય વિચારવાં.

રોકે જવ સ્વચ્છંદને, હાથે આવશ્ય મોક્ષ,
પામ્યા એમ અનંત છે. તાબું નિવ નિર્દોષ. ૧૮

જીવ અનાદિકાળથી પોતાના ડહાપણે અને પોતાની ઈચ્છાએ ચાલ્યો છે, એનું નામ 'સ્વચ્છંદ' છે. જો તે સ્વચ્છંદને રોકે તો જરૂર તે મોક્ષને પામે; અને એ રીતે ભૂતકાળે અનંત જીવ મોક્ષ પામ્યા છે. એમ રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન એમાંનો એકે દોષ જેને વિષે નથી એવા દોષરહિત વીતરાગે કહ્યું છે.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુના યોગથી, સ્વચ્છંદ સોકાય છે,
બાકી પોતાની ઈચ્છાએ બીજા

૧૬

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુના યોગથી તે સ્વચ્છંદ સોકાય છે, બાકી પોતાની ઈચ્છાએ બીજા
ઘણા ઉપાય કર્યા છતાં ઘણું કરીને તે બમણો થાય છે.

સ્વચ્છંદ, મત આગ્રહ તત્, વર્તે સદ્ગુરૂ લક્ષ,
સમકિત તેને વ્યાખ્યાનું, ફરજી ગણી શકેશ ૨૦

સ્વચ્છંદને તથા પોતાના મતના આગ્રહને તજીને જે સદ્ગુરુના લક્ષે ચાલે તેને પ્રત્યક્ષ
કારણ ગણીને વીતરાગે 'સમકિત' કહ્યું છે.

માનાદિદ શિષ્ય મહા, તિનું હંદે નમસ્કર્યે,
જાતાં સદ્ગુરુ શિશ્યામાં, મહા પ્રયત્નમાં જાય. ૧૮

માન અને પૂજાસ્તકારાદિનો લોભ એ આદિ મહાશત્રુ છે, તે પોતાના
ડહાપણે ચાલતાં નાશ પામે નહીં, અને સદ્ગુરુના શરણમાં જતાં
સહજ પ્રયત્નમાં જાય.

જે સદ્ગુરુને ઉપદેશી, જે પામ્યા કેવળજ્ઞાન,
ગુરુને રહ્યા છદ્મસ્થ પામ્યા, વિનય કરે ભગવાન. ૨૯

જે સદ્ગુરુના ઉપદેશથી કોઈ કેવળજ્ઞાનને પામ્યા, તે સદ્ગુરુ હજુ છદ્મસ્થ
રહ્યા હોય, તોપણ જે કેવળજ્ઞાનને પામ્યા છે એવા તે કેવળીભગવાન છદ્મસ્થ
એવા પોતાના સદ્ગુરુની વૈયાવચ્ચ કરે.

એવો માર્ગ વિનયનો, આપ્યો આ વીતવેલો,
મૂળ હેતુ એ માર્ગનો, રાખવે કાલ સુભાગ્યે. ૨૦

એવો વિનયનો માર્ગ શ્રી જિને ઉપદેશ્યો છે. એ માર્ગનો મૂળ હેતુ એટલે તેથી
આત્માને શો ઉપકાર થાય છે, તે કોઈક સુભાગ્ય એટલે સુલભબોધિ અથવા
આરાધક જીવ હોય તે સમજે.

આસદ્ગુરુએ વિનયનો, લાભ લેલો તે ડાંડ,
મહામોહની દર્શણ બુદે ભવસમુદ્રમાં. ૨૧

આ વિનયમાર્ગ કહ્યો તેનો લાભ એટલે તે શિષ્યાદિની પાસે કરાવવાની ઈચ્છા
કરીને જો કોઈ પણ અસદ્ગુરુ પોતાને વિષે સદ્ગુરુપણું સ્થાપે તો તે મહામોહનીય
કર્મ ઉપાર્જન કરીને ભવસમુદ્રમાં બૂડે.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

હોયે મુકુટુ ભવ વે, રાખે જોડ વિચારે,
હોયે મતાદિ ભવને, અવજોડ લે નિર્ધાર ૨૨

જે મોક્ષાર્થી જીવ હોય તે આ વિનયમાર્ગાદિનો વિચાર સમજે, અને જે મતાર્થી હોય તે તેનો અવળો નિર્ધાર લે, એટલે કાં પોતે તેવો વિનય શિષ્યાદિ પાસે કરાવે, અથવા અસદ્ગુરુને વિષે પોતે સદ્ગુરુની ભ્રાંતિ રાખી આ વિનયમાર્ગનો ઉપયોગ કરે.

હોયે મતાર્થિ તેલને, શામે ન આવતલદર
તેલ મતાર્થિ લક્ષણો, અર્થાં કુલોં નિર્ણદર. ૨૩

જે મતાર્થી જીવ હોય તેને આત્મજ્ઞાનનો લક્ષ થાયનહીં;
એવા મતાર્થી જીવનાં અહીં નિષ્પક્ષપાતે લક્ષણો કહ્યાં છે.

મતાર્થી લક્ષણ.

બાહ્ય ત્યાગ પણ જ્ઞાનનાદિ, તે માને ગુરૂ રાખે,
અથવા નિબુલધર્મના, તે ગુરૂમાં જ મમત્વ. ૨૪

મતાર્થી લક્ષણ.

જેને માત્ર બાહ્યથી ત્યાગ દેખાય છે પણ આત્મજ્ઞાન નથી, અને ઉપલક્ષણથી
અંતરંગ ત્યાગ નથી, તેવા ગુરુને સાચા ગુરુ માને, અથવા તો પોતાના કુળધર્મના
ગમે તેવા ગુરુ હોય તો પણ તેમાં જ મમત્વ રાખે.

જે જિન દેહ પ્રમાણે, સમવસરણાદિ સિદ્ધિ.
અર્થે સમવે જિનનું, સેદ્ધિ રહે જિનબુદ્ધિ. ૨૮

જે જિનના દેહાદિનું વર્ણન છે તેને જિનનું વર્ણન સમજે છે, અને માત્ર પોતાના કુળધર્મના દેવ છે માટે મારાપણાના કલ્પિત રાગે સમવસરણાદિ માહાત્મ્ય કહ્યા કરે છે, અને તેમાં પોતાની બુદ્ધિને સેકી રહે છે, એટલે પરમાર્થહેતુસ્વરૂપ એવું જિનનું જે અંતરંગ સ્વરૂપ જાણવા યોગ્ય છે તે જાણતા નથી, તથા તે જાણવાનું પ્રયત્ન કરતા નથી, અને માત્ર સમવસરણાદિમાં જ જિનનું સ્વરૂપ કહીને મતાર્થમાં રહે છે.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુને યોગમાં, વર્તે દષ્ટિ વિમૂળ
અસદ્ગુરુને દૃઢ મુખ્ય ૨૬. નિમાનર્થે મુખ્ય ૨૬

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુનો ક્યારેક યોગ મળે તો દુરાગ્રહાદિછેદક તેની વાણી સાંભળીને તેનાથી અવળી રીતે ચાલે, અર્થાત્ તે હિતકારી વાણીને ગ્રહણ કરે નહીં, અને પોતે ખરેખરો દૃઢ મુમુક્ષુ છે એવું માન મુખ્યપણે મેળવવાને અર્થે અસદ્ગુરુ સમીપે જઈને પોતે તેના પ્રત્યે પોતાનું વિશેષ દૃઢપણું જણાવે.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

દેવનારકાદિ ગતિભંગમાં, જે સમજે શ્રુતજ્ઞાન,
માતે નિભત વેષનો, આગ્રહ મુક્તિ નિહાળ. ૨૭

દેવ-નારકાદિ ગતિના 'ભંગ' આદિનાં સ્વરૂપ કોઈક વિશેષ પરમાર્થહેતુથી
કહ્યાં છે, તે હેતુને જાણ્યો નથી, અને તે ભંગજાળને શ્રુતજ્ઞાન જે સમજે છે,
તથા પોતાના મતનો, વેષનો આગ્રહ રાખવામાં જ મુક્તિનો હેતુ માને છે.

વૃત્તિનું સ્વરૂપ શું, તે પછી તે જાણતો નથી, અને 'હું વ્રતધારી છું' એવું
અભિમાન ધારણ કર્યું છે. ક્વચિત્ પરમાર્થના ઉપદેશનો યોગ બને તોપણ
લોકોમાં પોતાનું માન અને પૂજાસત્કારાદિ જતાં રહેશે, અથવા તે માનાદિ
પછી પ્રાપ્ત નહીં થાય એમ જાણીને તે પરમાર્થને શ્રદ્ધા કરે નહીં. ૨૮

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

આપણે નિશ્ચયે નહીં કરે, માત્ર શ્રીકૃષ્ણ માર્ગ,
લોપે શરૂ કરવાને, શરૂ કરવાને શરૂ. ૨૮

અથવા 'સમયસાર' કે 'યોગવાસિષ્ઠ' જેવા ગ્રંથો વાંચી તે માત્ર નિશ્ચયનયને
ગ્રહણ કરે. કેવી રીતે ગ્રહણ કરે ? માત્ર કહેવારૂપે; અંતરંગમાં તથારૂપ
ગુણની કશી સ્પર્શના નહીં, અને સદ્ગુરુ, સત્શાસ્ત્ર તથા વૈરાગ્ય, વિવેકાદિ
સાચા વ્યવહારને લોપે, તેમ જ પોતાને જ્ઞાની માની લઈને સાધનરહિત વર્તે.

જ્ઞાનદશા પામે નહીં, શાસ્ત્રના દ્વારા નહીં,
પામે તેને સંગ ભે, તે જીવ ભવમાં છે.

૩૦

તે જ્ઞાનદશા પામે નહીં, તેમ વૈરાગ્યાદિ સાધનદશા પણ તેને નથી,
જેથી તેવા જીવનો સંગ બીજા જે જીવને થાય તે પણ ભવસાગરમાં ડૂબે.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

એ પણ ભવમતાર્થમાં, વિભાગાદિ કાળ,
પામે વાદિ પદમર્થને, જાન અધિકારીનાળ.

૩૧

એ જીવ પણ મતાર્થમાં જ વર્તે છે, કેમકે ઉપર કહ્યા જીવ, તેને જેમ કુળધર્માદિથી
મતાર્થતા છે, તેમ આને જ્ઞાની ગણાવવાના માનની ઈચ્છાથી પોતાના શુષ્કમતનો
આગ્રહ છે, માટે તે પણ પરમાર્થને પામે નહીં, અને અનુઅધિકારી એટલે જેને
વિષે જ્ઞાન પરિણામ પામવા યોગ્ય નહીં એવા જીવોમાં તે પણ ગણાય.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

નદિ ક્ષયે દિવસાંતતા, નદિ માંતર વૈરાગ્યે,
સરળપણે ન મધ્યસ્થતા, એ મતાર્થિ કુલકિરે.

૩૨

જેને ક્રોધ, માન, માયા, લોભરૂપ કષાય પાતળા પડ્યા નથી, તેમ જેને
અંતરવૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો નથી, આત્મામાં ગુણ ગ્રહણ કરવારૂપ સરળપણું
જેને રહ્યું નથી, તેમ સત્યાસત્ય તુલના કરવાને જેને અપક્ષપાતદષ્ટિ નથી,
તે મતાર્થી જીવ દુર્ભાગ્ય એટલે જન્મ, જરા, મરણને છેદવાવાળા મોક્ષમાર્ગને
પામવા યોગ્ય એવું તેનું ભાગ્ય ન સમજવું.

લક્ષણ ફલિં મતાર્થિના, મતાર્થિ ભવલ ફાળ,

હવે ફલું આત્માર્થિના, આત્માર્થ સુખરાણ.

૩૩

એમ મતાર્થી જીવનાં લક્ષણ કહ્યાં. તે કહેવાનો હેતુ એ છે કે કોઈ પણ જીવનો તે જાણીને મતાર્થ જાય. હવે આત્માર્થી જીવનાં લક્ષણ કહીએ છીએ :-
તે લક્ષણ કેવાં છે ? તો કે આત્માને અવ્યાબાધ સુખની સામગ્રીના હેતુ છે.

આત્માર્થિલક્ષણ.

આત્મજ્ઞાન ત્યાં મુનિપણું, તે સાથે જોડાયે,
બાકી કુળ ગુરૂ કુળના, આત્માર્થિ નરિભોધ. ૩૪

આત્માર્થી લક્ષણ.

જ્યાં આત્મજ્ઞાન હોય ત્યાં મુનિપણું હોય, અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન ન હોય ત્યાં મુનિપણું ન જ સંભવે. 'જં સંમંતિ પાસહ તં મોળંતિ પાસહ' - જ્યાં સમકિત એટલે આત્મજ્ઞાન છે ત્યાં મુનિપણું જાણો એમ 'આચારંગસૂત્ર'માં કહ્યું છે, એટલે જેમાં આત્મજ્ઞાન હોય તે સાચા ગુરુ છે એમ જાણો છે, અને આત્મજ્ઞાનરહિત હોય તોપણ પોતાના કુળના ગુરુને સદ્ગુરુ માનવા એ માત્ર કલ્પના છે, તેથી કંઈ ભવચ્છેદ ન થાય એમ આત્માર્થી જુએ છે.

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુને પ્રાપ્તિને, મોટો ઉપકાર જાણે,
તો મોટા એકતાથી, વર્તે આજ્ઞાધારે.

૩૯

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુની પ્રાપ્તિનો મોટો ઉપકાર જાણે, અર્થાત્ શાસ્ત્રાદિથી જે સમાધાન થઈ શકવા યોગ્ય નથી, અને જે દોષો સદ્ગુરુની આજ્ઞા ધારણ કર્યા વિના જતા નથી તે સદ્ગુરુયોગથી સમાધાન થાય, અને તે દોષો ટળે, માટે પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુનો મોટો ઉપકાર જાણે, અને તે સદ્ગુરુ પ્રત્યે મન, વચન, કાયાની એકતાથી આજ્ઞાંકિતપણે વર્તે.

એકે હોય ત્રણ ફળમાં, પરમાર્થને પંથ.

પ્રેરણે પરમાર્થને, તે વ્યવહારમાં. ૩૬

ત્રણે કાળને વિષે પરમાર્થનો પંથ એટલે મોક્ષનો માર્ગ એક હોવો જોઈએ,
અને જેથી તે પરમાર્થ સિદ્ધ થાય તે વ્યવહાર જીવે માન્ય રાખવો જોઈએ;
બીજો નહીં.

એમ વિદ્યારી અંતરે, શોધે શાસ્ત્રરૂપે,
કામ એક આત્માર્થકું. જાને નરિ મનરોગ.

૩૭

એમ અંતરમાં વિદ્યારીને જે સદ્ગુરુના યોગનો શોધ કરે, માત્ર એક આત્માર્થની
ઈચ્છા રાખે પણ માનપૂજાદિક, સિદ્ધિરિદ્ધિની કશી ઈચ્છા રાખે નહીં;
એ રોગ જેના મનમાં નથી.

ક્રમોની ઉપનીતતા, માત્ર માદેર આલિલાષ,
લાલે જોડે પ્રાણદેવો, તેમિ આલોચિત્તવારો. ૩૮

જ્યાં કષાય પાતળા પડ્યા છે, માત્ર એક મોક્ષપદ સિવાય બીજા કોઈ પદની
અભિલાષા નથી, સંસાર પર જેને વૈરાગ્ય વર્તે છે, અને પ્રાણીમાત્ર પર જેને દયા છે,
એવા જીવને વિષે આત્માર્થનો નિવાસ થાય.

દરેલા ન જોવી જ્યાં સુધી, જવ હાટે નાઈ ભેદ,
મોક્ષમાર્ગ પામી નહીં, મટે ન અંતરરોગ. ૩૮

જ્યાં સુધી એવી જોગદશા જીવ પામે નહીં, ત્યાં સુધી તેને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ
ન થાય, અને આત્મભ્રાંતિરૂપ અનંત દુઃખનો હેતુ એવો અંતરરોગ ન મટે.

આવે એમાં એવી દશા, સદ્ગુરોનો બોધ સુધી,
તે બોધે સુવિચારણા, ત્યાં પ્રગટે સુખદા. ૪૦

એવી દશા જ્યાં આવે ત્યાં સદ્ગુરુનો બોધ શોભે અર્થાત્ પરિણામ પામે, અને તે
બોધના પરિણામથી સુખદાયક એવી સુવિચારણા પ્રગટે.

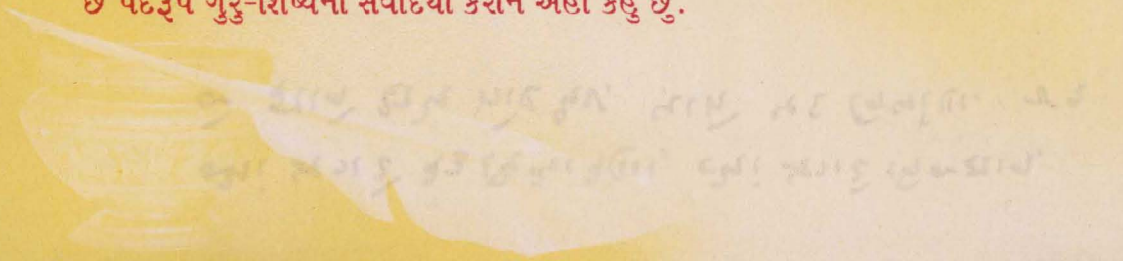
આં પ્રગટે રજુ દિયારેલા, ત્યાં પ્રગટે જિજ્ઞાસા,
ને જ્ઞાને ક્ષયે મોટું ક્ષય, પામે ૫૬ નિર્વાણ. ૪૨

જ્યાં સુવિચારદશા પ્રગટે ત્યાં આત્મજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય, અને તે
જ્ઞાનથી મોહનો ક્ષય કરી નિર્વાણપદને પામે.

ઉપર તે સુ વિચારણા, મોક્ષમાર્ગ સમજાવે,
ગુરુ શિષ્ય સંવાદથી તાણું પદ્મ આદિ. ૪૨

સમજાવે સુવિચારણા મોક્ષમાર્ગ સમજાવે તે
ગુરુ શિષ્ય સંવાદથી તાણું પદ્મ આદિ. ૪૨

જેથી તે સુવિચારણા ઉત્પન્ન થાય, અને મોક્ષમાર્ગ સમજવામાં આવે તે
છ પદ્મ ગુરુ-શિષ્યના સંવાદથી કરીને અહીં કહું છું.

આત્મા છે તે નિત્ય છે, છે કર્તા નિન્કર્મ,
છે ભોક્તા અને મોક્ષ છે, મોક્ષ ઉપાયે સુધર્મ. ૨૩

ષટ્પદનામકથન.

‘આત્મા છે’, ‘તે આત્મા નિત્ય છે’, ‘તે આત્મા પોતાના કર્મનો કર્તા છે’,
‘તે કર્મનો ભોક્તા છે’, ‘તેથી મોક્ષ થાય છે’, અને ‘તે મોક્ષનો ઉપાય એવો સત્ધર્મ છે’.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

૯૨ સ્થાનક સંક્ષેપમાં, ૯૬ દર્શન પદ્યોને.
સામળવા ૯૨મર્ષને, ૬૬માં જ્ઞાનિને જોલ. ૨૨

એ છ સ્થાનક અથવા છ પદ અહીં સંક્ષેપમાં કહ્યાં છે, અને વિચાર કરવાથી
ષટ્દર્શન પણ તે જ છે. પરમાર્થ સમજવાને માટે જ્ઞાનીપુરુષે એ છ પદો કહ્યાં છે.

શંકા-
શિષ્ય ઉવાચ.

નથા દૃષ્ટિમાં આવતો, નથા જણાવું રૂપ,
બીજાં પણ અનુભવ નથી, તેમ ન ભવત-વરૂપ. નર

શંકા-શિષ્ય ઉવાચ.

(આત્માના હોવાપણારૂપ પ્રથમ સ્થાનકની શિષ્ય શંકા કહે છે :-)

દૃષ્ટિમાં આવતો નથી, તેમ જેનું કંઈ રૂપ જણાવું નથી, તેમ સ્પર્શાદિ બીજા
અનુભવથી પણ જણાવાપણું નથી, માટે જીવનું સ્વરૂપ નથી; અર્થાત્ જીવ નથી.

અથવા દેહ જ આત્મા, અથવા ઈન્દ્રિય, માટે,
જુદા જુદો માનવો, તરિં જુદું ઝેંધાણ. ૪૬

અથવા દેહ છે તે જ આત્મા છે, અથવા ઈન્દ્રિયો છે તે આત્મા છે, અથવા શ્વાસોચ્્વાસ
છે તે આત્મા છે, અર્થાત્ એ સૌ એકના એક દેહરૂપે છે, માટે આત્માને જુદો માનવો
તે મિથ્યા છે, કેમકે તેનું કશું જુદું ઝેંધાણ એટલે ચિહ્ન નથી.

શક્તિ જો આત્મા હોય તો, જ્ઞાપે તે નહિ શકે ?
જ્ઞાપે જો તે હોય તો, ઘટ ઘટ આદિ એ. ૪૭

અને જો આત્મા હોય તો તે જણાય શા માટે નહીં ? જો ઘટ, પટ આદિ પદાર્થો છે તો
જેમ જણાય છે, તેમ આત્મા હોય તો શા માટે ન જણાય ?

માટે છે નહીં આત્મા, નિષ્કામ મોક્ષ ઉપાય,
એ અંતર શંકા તણે, સદા ભવે સદુપાય. ૪૮

માટે આત્મા છે નહીં, અને આત્મા નથી એટલે તેના મોક્ષના અર્થે ઉપાય કરવા
તે ફોક્ટ છે, એ મારા અંતરની શંકાનો કંઈ પણ સદુપાય સમજાવો એટલે
સમાધાન હોય તો કહો.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

સમાધાન.
સદ્ગુરુ ઉવાચ.

ભાસ્વિદ્યાદેહાધ્યાસથી, આત્મા દેહસમાન,
પણ તે બન્ને ભિન્ન છે, પ્રગટ લક્ષણેભાન. ૪૫

સમાધાન-સદ્ગુરુ ઉવાચ.

(આત્મા છે, એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે :-)

દેહાધ્યાસથી એટલે અનાદિકાળથી અજ્ઞાનને લીધે દેહનો પરિચય છે, તેથી
આત્મા દેહ જેવો અર્થાત્ તને દેહ ભાસ્યો છે, પણ આત્મા અને દેહ બન્ને
જુદાં છે, કેમકે બેય જુદાં જુદાં લક્ષણથી પ્રગટ ભાનમાં આવે છે.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

ભાર-પો દેહધિવેશી, આત્મા દેહવેશી,
પણ તે બન્ને ભિન્ન છે, જેમ આસાને મ્યાન. ૨૦

અનાદિકાળથી અજ્ઞાનને લીધે દેહના પરિચયથી દેહ જ આત્મા ભાસ્યો છે;
અથવા દેહ જેવો આત્મા ભાસ્યો છે; પણ જેમ તરવાર ને મ્યાન, મ્યાનરૂપ
ભાગતાં છતાં બન્ને જુદાં જુદાં છે, તેમ આત્મા અને દેહ બન્ને જુદા જુદા છે.

ને દષ્ટા છે દષ્ટિનો, ને જાણે છે રૂપ,
આબદ્ધિ અનુભવ ને રહે, તે છે ભવસ્વરૂપ. ૨૧

તે આત્મા દૃષ્ટિ એટલે આંખથી ક્યાંથી દેખાય ? કેમકે ઊલટો તેનો તે જોનાર છે.
સ્થૂળસૂક્ષ્માદિ રૂપને જે જાણે છે, અને સર્વને બાધ કરતાં કરતાં કોઈ પણ પ્રકારે
જેનો બાધ કરી શકાતો નથી એવો બાકી જે અનુભવ રહે છે તે જીવનું સ્વરૂપ છે.

છે ઈન્દ્રિય પ્રત્યેકેને, નિલ નિલ વિષયનું જ્ઞાન,
પાંચ ઈન્દ્રિયા વિષયનું. ૫૭૮ આત્માનેભાવ. ૫૨

કર્ણોન્દ્રિયથી સાંભળ્યું તે તે કર્ણોન્દ્રિય જાણે છે, પણ ચક્ષુ-ઈન્દ્રિય તેને જાણતી નથી, અને ચક્ષુ-ઈન્દ્રિયે દીઠેલું તે કર્ણોન્દ્રિય જાણતી નથી. અર્થાત્ સૌ સૌ ઈન્દ્રિયને પોતપોતાના વિષયનું જ્ઞાન છે, પણ બીજી ઈન્દ્રિયોના વિષયનું જ્ઞાન નથી; અને આત્માને તો પાંચે ઈન્દ્રિયના વિષયનું જ્ઞાન છે. અર્થાત્ જે તે પાંચે ઈન્દ્રિયોના ગ્રહણ કરેલા વિષયને જાણે છે તે 'આત્મા' છે, અને આત્મા વિના એકેક ઈન્દ્રિય એકેક વિષયને ગ્રહણ કરે એમ કહ્યું તે પણ ઉપચારથી કહ્યું છે.

દેહ ન જાણે તેલને, જાણે ન ઈન્દ્રિયાણા,
આત્માની સત્તાવડે તેલ પ્રવર્તે જાણા. ૨૩

દેહ તેને જાણતો નથી, ઈન્દ્રિયો તેને જાણતી નથી અને શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ પ્રાણ
પણ તેને જાણતો નથી; તે સૌ એક આત્માની સત્તા પામીને પ્રવર્તે છે, નહીં તો
જડપણે પડયાં રહે છે, એમ જાણા.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

૨૧૧૧ જાણવું-પાનેલિષ્ટે, જીવોને રાજ્ય બંધાવે,
પ્રગટ રૂપ ઐતન્યમય, એ જોઈતા રાજ્યે. ૨૧

જાગ્રત, સ્વપ્ન અને નિદ્રા એ અવસ્થામાં વર્તતો છતાં તે તે અવસ્થાઓથી જુદો જે રહ્યા કરે છે, અને તે તે અવસ્થા વ્યતીત થયે પણ જેનું હોવાપણું છે, અને તે તે અવસ્થાને જે જાણે છે, એવો પ્રગટસ્વરૂપ ઐતન્યમય છે, અર્થાત્ જાણ્યા જ કરે છે એવો જેનો સ્વભાવ પ્રગટ છે, અને એ તેની નિશાની સદાય વર્તે છે; કોઈ દિવસ તે નિશાનીનો ભંગ થતો નથી.

ઘટ, પટ આદિ જાણું, તેથી તેને માન,
જાણનાર તે માનનાર, કહિએ કેવું જાણ?

૨૨૮

ઘટ, પટ આદિને તું પોતે જાણે છે, 'તે છે' એમ તું માને છે, અને જે તે ઘટ,
પટ આદિનો જાણનાર છે તેને માનતો નથી, એ જ્ઞાન તે કેવું કહેવું ?

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

દરમજુદિ કૃષ્ણ દેહમાં, સ્થૂળ દેહ મતિઅલ્પ,
દેહ હોય જો આત્મા, ઘટે ન આત્મ વિકલ્પ. ૨૬

દુર્બળ દેહને વિષે પરમ બુદ્ધિ જોવામાં આવે છે, અને સ્થૂળ દેહને વિષે થોડી
બુદ્ધિ પણ જોવામાં આવે છે; જો દેહ જ આત્મા હોય એવો વિકલ્પ એટલે
વિરોધ થવાનો વખત ન આવે.

જડ એતનનો લિખ છે, કેવળ જગદેવતા, ૧,
અને પદ્મ પામે બલી, તો કલ્પ દ્વે તા. ૧. ૨૦

કોઈ કાળે જેમાં જાણવાનો સ્વભાવ નથી તે જડ, અને સદાય જે જાણવાના સ્વભાવવાન છે તે ચેતન, એવો બેયનો કેવળ જુદો સ્વભાવ છે, અને તે કોઈ પણ પ્રકારે એકપણું પામવા યોગ્ય નથી. ત્રણે કાળ જડ જડભાવે, અને ચેતન ચેતનભાવે રહે એવો બેયનો જુદો જુદો દ્વેતભાવ પ્રસિદ્ધ જ અનુભવાય છે.

આત્માની શંકા કરે, આત્મા પોતે માટે,
શંકાનો કરનાર તે, અચર્ય એવે માટે. ૨૮

આત્માની શંકા આત્મા પોતે કરે છે. જે શંકાનો કરનાર છે, તે જ આત્મા છે.
તે જણાતો નથી, એ માપ ન થઈ શકે એવું આશ્ચર્ય છે.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

શંકા-શિષ્ય ઉવાચ.

આત્માનાં આસ્તિત્વના, આપે કહ્યા પ્રકારે,
સંભવ તેનો શત્ક છે, અંતર કુદ્ધે વિચારે. ૮૯

શંકા-શિષ્ય ઉવાચ

(આત્મા નિત્ય નથી, એમ શિષ્ય કહે છે :-)

આત્માના હોવાપણા વિષે આપે જે જે પ્રકાર કહ્યા તેનો અંતરમાં વિચાર
કરવાથી સંભવ થાય છે.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

આમ શંકા પામે ત્યાં, આત્મા નહીં અવિનાશી,
દેહ યોગથી હોય, દેહ વિયોગે નાશી. ૬૦

પણ બીજી એમ શંકા થાય છે, કે આત્મા છે તોપણ તે અવિનાશ એટલે નિત્ય
નથી; ત્રણે કાળ હોય એવો પદાર્થ નથી, માત્ર દેહના સંયોગથી ઉત્પન્ન થાય, અને
વિયોગે વિનાશ પામે.

અથવા વસ્તુ ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી છે, ક્ષણે ક્ષણે પલટાયે,
એ અશુભવશી પદાર્થો, આત્મા નિત્ય જણાયે. ૬૨
તે માટે જાણ.

અથવા વસ્તુ ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી જોવામાં આવે છે, તેથી સર્વ વસ્તુ
ક્ષણિક છે, અને અનુભવથી જોતાં પણ આત્મા નિત્ય જણાતો નથી.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

સદ્ગુરુ ઉવાચ. ૯

દેહ માત્ર સંયોગ છે, વાલિ જડ, રૂપી, અને દૃશ્ય,
ચેતનનાં ઉત્પત્તિ હોય, કોના અનુભવ વશ-૫૧-૫૨

સમાધાન-સદ્ગુરુ ઉવાચ.

(આત્મા નિત્ય છે, એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે :-)

દેહ માત્ર પરમાણુનો સંયોગ છે, અથવા સંયોગે કરી આત્માના સંબંધમાં છે. વળી તે દેહ જડ છે, રૂપી છે, અને દૃશ્ય એટલે બીજા કોઈ દ્રષ્ટાનો તે જાણવાનો વિષય છે; એટલે તે પોતે પોતાને જાણતો નથી, તો ચેતનનાં ઉત્પત્તિ અને નાશ તે ક્યાંથી જાણે ? તે દેહના પરમાણુએ પરમાણુનો વિચાર કરતાં પણ તે જડ જ છે, એમ સમજાય છે. તેથી તેમાંથી ચેતનની ઉત્પત્તિ થવા યોગ્ય નથી, અને ઉત્પત્તિ થવા યોગ્ય નથી તેથી ચેતન તેમાં નાશ પણ પામવા યોગ્ય નથી. વળી તે દેહ રૂપી એટલે સ્થૂળાદિ પરિણામવાળો છે; અને ચેતન દ્રષ્ટા છે, ત્યારે તેના સંયોગથી ચેતનની ઉત્પત્તિ શી રીતે થાય ? અને તેમાં લય પણ કેમ થાય ? દેહમાંથી ચેતન ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમાં જ નાશ પામે છે, એ વાત કોના અનુભવને વશ રહી ? અર્થાત્ એમ કહેણે જાણ્યું ? કેમકે જાણનાર એવા ચેતનની ઉત્પત્તિ દેહથી પ્રથમ છે નહીં, અને નાશ તો તેથી પહેલાં છે, ત્યારે એ અનુભવ થયો કોને ?

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

જેના અનુભવવશે એ ઉત્પન્ન બનેનું જ્ઞાન,
તે તેથી જુદા વિના, કામે ન ફેરે લાભ. ૬૩

જેના અનુભવમાં એ ઉત્પત્તિ અને નાશનું જ્ઞાન વર્તે તે ભાન તેથી જુદા વિના
કોઈ પ્રકારે પણ સંભવતું નથી, અર્થાત્ ચેતનના ઉત્પત્તિ, લય થાય છે, એવો
કોઈને પણ અનુભવ થવા યોગ્ય છે નહીં.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

જે સંયોગો દેખીએ, તે તે અનુભવસ્વરૂપે;
ઉપર નહિ સંયોગથી, આત્મા નિત્ય પ્રસેદી. ૬૪

જે જે સંયોગો દેખીએ છીએ તે તે અનુભવસ્વરૂપ એવા આત્માના દૃશ્ય એટલે તેને આત્મા જાણો છે, અને તે સંયોગનું સ્વરૂપ વિચારતાં એવો કોઈ પણ સંયોગ સમજાતો નથી કે જેથી આત્મા ઉત્પન્ન થાય છે, માટે આત્મા સંયોગથી નહીં ઉત્પન્ન થયેલો એવો છે; અર્થાત્ અસંયોગી છે, સ્વાભાવિક પદાર્થ છે, માટે તે પ્રત્યક્ષ 'નિત્ય' સમજાય છે.

જડથી એવળ ઊપજે, એવળથી જડ થાય,
એવળે અનુભવ કોઈને, કોઈને કદા ન થાય. ૬૮

જડથી ચેતન ઊપજે, અને ચેતનથી જડ ઉત્પન્ન થાય એવો કોઈને ક્યારે કદી
પણ અનુભવ થાય નહીં.

કોઈ સંયોગોથી નહીં, જેની ઉત્પત્તિ થાય,
નાશ ન તેનો કોઈમાં, તેથી કિલ્લે વાદને. ૬૬

જેની ઉત્પત્તિ કોઈ પણ સંયોગોથી થાય નહીં, તેનો નાશ પણ કોઈને વિષે થાય
નહીં, માટે આત્મા ત્રિકાળ 'નિત્ય' છે.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

કોધાદિ વરતમેતા, સર્પદિદિની માંહે,
પૂર્વજન્મ સંસ્કાર તે, જીવ તિલેતા ત્યાંપે. ૬૭

કોધાદિ પ્રકૃતિઓનું વિશેષપણું સર્પ વગેરે પ્રાણીમાં જન્મથી જ જોવામાં આવે છે, વર્તમાન દેહે તો તે અભ્યાસ કર્યો નથી; જન્મની સાથે જ તે છે; એટલે એ પૂર્વજન્મનો જ સંસ્કાર છે, જે પૂર્વજન્મ જીવની નિત્યતા સિદ્ધ કરે છે.

આત્મા દલ્લે નિત્ય છે, પલટા પલટાને,
બાળાની વધે તરબોળું, જ્ઞાન મોડેને ધરો.

૬૮

આત્મા વસ્તુપણે નિત્ય છે. સમયે સમયે જ્ઞાનાદે પારેણામના પલટવાથી તેના પયોયનું પલટવાપણું છે. (કંઈ સમુદ્ર પલટાતો નથી, માત્ર મોજાં પલટાય છે, તેની પેઠે.) જેમ બાળ, યુવાન અને વૃદ્ધ એ ત્રણ અવસ્થા છે, તે આત્માને વિભાવથી પર્યાય છે અને બાળ અવસ્થા વર્તતાં આત્મા બાળક જણાતો, તે બાળ અવસ્થા છોડી જ્યારે યુવાવસ્થા ગ્રહણ કરી ત્યારે યુવાન જણાયો, અને યુવાવસ્થા તજી વૃદ્ધાવસ્થા ગ્રહણ કરી ત્યારે વૃદ્ધ જણાયો. એ ત્રણે અવસ્થાનો ભેદ થયો તે પર્યાયભેદ છે, પણ તે ત્રણે અવસ્થામાં આત્મદ્રવ્યનો ભેદ થયો નહીં. અર્થાત્ અવસ્થાઓ બદલાઈ, પણ આત્મા બદલાયો નથી. આત્મા એ ત્રણે અવસ્થાને જાણે છે, અને તે ત્રણે અવસ્થાની તેને જ સ્મૃતિ છે. ત્રણે અવસ્થામાં આત્મા એક હોય તો એમ બને, પણ જો આત્મા ક્ષણે ક્ષણે બદલાતો હોય તો તેવો અનુભવ બને જ નહીં.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

અધિક શાળા શિક્ષણ, તે જાણી વદનાર,
વદનારો તે શિક્ષક નહિ, કરે આજીવન નિર્ધરિ-૬૯

વળી અમુક પદાર્થ ક્ષણિક છે એમ જે જાણે છે, અને ક્ષણિકપણું કહે છે તે કહેનાર અર્થાત્ જાણનાર ક્ષણિક હોય નહીં; કેમકે પ્રથમ ક્ષણે અનુભવ થયો તેને બીજે ક્ષણે તે અનુભવ કહી શકાય, તે બીજે ક્ષણે પોતે ન હોય તો ક્યાંથી કહે ? માટે એ અનુભવથી પણ આત્માના અક્ષણિકપણાનો નિશ્ચય કર.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

કુખરે કાઈ વસ્તુનો, કેવળ હોય નાશ રીતે

ચેતન પામે નાશ તો, કેમકે ભણે તપસ્વરે ૩૦

વળી કોઈ પણ વસ્તુનો કોઈ પણ કાળે કેવળ તો નાશ થાય જ નહીં; માત્ર અવસ્થાંતર થાય, માટે ચેતનનો પણ કેવળ નાશ થાય નહીં. અને અવસ્થાંતરરૂપ નાશ થતો હોય તો તે કેમાં ભળે, અથવા કેવા પ્રકારનું અવસ્થાંતર પામે તે તપાસ. અર્થાત્ ઘટાદિ પદાર્થ ફૂટી જાય છે, એટલે લોકો એમ કહે છે કે ઘડો નાશ પામ્યો છે, કંઈ માટીપણું નાશ પામ્યું નથી. તે છિન્નમિત્ર થઈ જઈ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ ભૂકો થાય, તોપણ પરમાણુસમૂહરૂપે રહે, પણ કેવળ નાશ ન થાય; અને તેમાંનું એક પરમાણુ પણ ઘટે નહીં, કેમકે અનુભવથી જોતાં અવસ્થાંતર થઈ શકે, પણ પદાર્થનો સમૂળગો નાશ થાય એમ ભાસી જ શકવા યોગ્ય નથી, એટલે જો તું ચેતનનો નાશ કહે, તોપણ કેવળ નાશ તો કહી જ શકાય નહીં, અવસ્થાંતરરૂપ નાશ કહેવાય. જેમ ઘટ ફૂટી જઈ કમે કરી પરમાણુસમૂહરૂપે સ્થિતિમાં રહે, તેમ ચેતનનો અવસ્થાંતરરૂપ નાશ તારે કહેવો હોય તો તે શી સ્થિતિમાં રહે, અથવા ઘટના પરમાણુઓ જેમ પરમાણુસમૂહમાં ભળ્યા તેમ ચેતન કઈ વસ્તુમાં ભળવા યોગ્ય છે તે તપાસ; અર્થાત્ એ પ્રકારે તું અનુભવ કરી જોઈશ તો કોઈમાં નહીં ભળી શકવા યોગ્ય, અથવા પરસ્વરૂપે અવસ્થાંતર નહીં પામવા યોગ્ય એવું ચેતન એટલે આત્મા તને

ભાસ્યમાન થશે.

શંકા
શિષ્ય ઉવાચ.

કર્તા જીવ ન કર્મનો, કર્મ જ કર્તા કર્મ;
અથવા કર્મ જીવનો, કર્મ જીવનો ધર્મ. ૭૧

શંકા-શિષ્ય ઉવાચ.

(આત્મા કર્મનો કર્તા નથી, એમ શિષ્ય કહે છે :-)

જીવ કર્મનો કર્તા નથી, કર્મના કર્તા કર્મ છે. અથવા અનાયાસે તે થયાં કરે છે. એમ નહીં, ને જીવ જ તેનો કર્તા છે એમ કહો તો પછી તે જીવનો ધર્મ જ છે, અર્થાત્ ધર્મ હોવાથી ક્યારેય નિવૃત્ત ન થાય.

આત્મા સદા અસંગ ને, ક્ષે પ્રકૃતિ બંધ.
અથવા ઈશ્વરપ્રેરણા, તેજા બંધ અબંધ. ૭૨

અથવા એમ નહીં, તો આત્મા સદા અસંગ છે, અને સત્વાદિ ગુણવાળી પ્રકૃતિ કર્મનો બંધ કરે છે; તેમ નહીં, તો જીવને કર્મ કરવાની પ્રેરણા ઈશ્વર કરે છે, તેથી ઈશ્વરેચ્છારૂપ હોવાથી જીવ તે કર્મથી 'અબંધ' છે.

માટે મોક્ષ દિવાદનો, કોઈ નહેતુ જાણે;
કર્મનણું કર્તા પદે, કાં નહિં, કાં નારેં ભવે. ૭૩

માટે જીવ કોઈ રીતે કર્મનો કર્તા થઈ શકતો નથી, અને મોક્ષનો ઉપાય કરવાનો કોઈ
હેતુ જણાતો નથી; કાં જીવને કર્મનું કર્તાપણું નથી, અને જો કર્તાપણું હોય તો કોઈ
રીતે તે તેનો સ્વભાવ મટવા યોગ્ય નથી

સમાધાન-
સદ્ગુરુ ઉવાચ
હોય ન ચેતન પ્રેરણા, કોણ ગણે તે કર્મ,
જડસ્વભાવ નહિ પ્રેરણા, જુઓ વિચારી ધર્મ. ૭૪

સમાધાન-સદ્ગુરુ ઉવાચ

(કર્મનું કર્તાપણું આત્માને જે પ્રકારે છે તે પ્રકારે સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે :-)

ચેતન એટલે આત્માની પ્રેરણારૂપ પ્રવૃત્તિ ન હોય, તો કર્મને કોણ ગ્રહણ કરે ?
જડનો સ્વભાવ પ્રેરણા નથી. જડ અને ચેતન બેયના ધર્મ વિચારી જુઓ.

જો એવન કરણું નથી, ત્યાં યુગાં તો ક્રમ.
તેથી સહજ સ્વભાવે નથી, તેમજ નરિ સ્વરૂપ. ૭૮

આત્મા જો કર્મ કરતો નથી, તો તે થતાં નથી; તેથી સહજ સ્વભાવે એટલે અનાયાસે તે થાય એમ કહેવું ઘટતું નથી; તેમ જ તે જીવનો ધર્મ પણ નહીં, કેમકે સ્વભાવનો નાશ થાય નહીં, અને આત્મા ન કરે તો કર્મ થાય નહીં, એટલે એ ભાવ ટળી શકે છે, માટે તે આત્માનો સ્વાભાવિક ધર્મ નહીં.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

કેવળ હોત અસંગ જો, ભાસત તો ન કેમ?
અસંગ છે પરમાર્થી, પણ નિભલાને તો. ૭૬

કેવળ જો અસંગ હોત, અર્થાત્ ક્યારે પણ તેને કર્મનું કરવાપણું ન હોત તો તેને પોતાને તે આત્મા પ્રથમથી કેમ ન ભાસત ? પરમાર્થથી તે આત્મા અસંગ છે, પણ તે તો જ્યારે સ્વરૂપનું ભાન થાય ત્યારે થાય

ક્રમાદિ ઈશ્વર કોઈ નહિ, ઈશ્વર રૂડ મેં જે-વલ્લાવ,
અભિવા. પ્રેરક તે ગણે, ઈશ્વર દોષે જલ્લાવ.

૭૭

જગતનો અથવા જીવોનાં કર્મનો ઈશ્વર કર્તા કોઈ છે નહીં; શુદ્ધ આત્મસ્વભાવ જેનો થયો છે તે ઈશ્વર છે, અને તેને જો પ્રેરક એટલે કર્મકર્તા ગણીએ તો તેને દોષનો પ્રભાવ થયો ગણાવો જોઈએ; માટે ઈશ્વરની પ્રેરણા જીવનાં કર્મ કરવામાં પણ કહેવાય નહીં.

એવે વે ભે મિલ્લ ભાવમાં, કર્તા આંદે તે-વલા ૧,
૧-તેનાદિ ભે ભાવમાં, કર્તા કર્મ ભાવ. ૭૮

આત્મા જો પોતાના શુદ્ધ ચૈતન્યાદિ સ્વભાવમાં વર્તે તો તે પોતાના તે જ સ્વભાવનો કર્તા છે, અર્થાત્ તે જ સ્વરૂપમાં પરિણમિત છે, અને તે શુદ્ધ ચૈતન્યાદિ સ્વભાવના ભાવમાં વર્તતો ન હોય ત્યારે કર્મભાવનો કર્તા છે.

શંકા

શિષ્ય ઉવાચ.

૦૫ કર્મ કર્તા કુલો, પુણ્ય ભોક્તા નહિ સોધે,
૨૬ રાખે ૦૬ કર્મકે, ફળ પરિણામી હોધે. ૩૮

શંકા-શિષ્ય ઉવાચ.

(તે કર્મનું ભોક્તાપણું જીવને નહીં હોય ? એમ શિષ્ય કહે છે :-)

જીવને કર્મનો કર્તા કહીએ તોપણ તે કર્મનો ભોક્તા જીવ નહીં ઠરે, કેમકે જડ એવાં
કર્મ શું સમજે કે તે ફળ દેવામાં પરિણામી થાય ? અર્થાત્ ફળદાતા થાય ?

इणहाता ईश्वर गणी, लोक्तापणुं राधी; ८
मोन इहे ईश्वरपणुं, ईश्वरपणुं- मने.

इणहाता ईश्वर गणीअे तो लोक्तापणुं साधी शकीअे, अर्थात् जवने ईश्वर कर्म भोगवावे तेथी जव कर्मनो लोक्ता सिद्ध थाय, पण परने इण देवा आदि प्रवृत्तिवाणो ईश्वर गणीअे तो तेनुं ईश्वरपणुं ज रडेतुं नथी, अेम पण पाछो विरोध आवे छे.

ઈશ્વર વિશ્વાધેશ નિર્ગ, જીવને મન નહિ હોય;
પણ શુભાશુભ કર્મનાં, ભોગવે સમાન નહિં કોઈ. ૮૧

તેવો ફળદાતા ઈશ્વર સિદ્ધ થતો નથી એટલે જગતનો નિયમ પણ કોઈ રહે નહીં,
અને શુભાશુભ કર્મ ભોગવવાનાં કોઈ સ્થાનક પણ ઠરે નહીં. એટલે જીવને કર્મનું
ભોક્તૃત્વ ક્યાં રહ્યું ?

સમાધાન.
સદ્ગુરુ ઉવાચ.

ભાવકર્મ નિવૃત્તિના, માટે ચેતનરૂપ,
બધલાં મની સ્ત્રુરભા, તાલભ કરે બધુપ. ૮૨

સમાધાન-સદ્ગુરુ ઉવાચ.

(જીવને પોતાનાં કરેલા કર્મનું ભોક્તાપણું છે, એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે :-)

ભાવકર્મ જીવને પોતાની ભ્રાંતિ છે, માટે ચેતનરૂપ છે, અને તે ભ્રાંતિને અનુયાયી થઈ જીવવીર્ય સ્ફુરાયમાન થાય છે, તેથી જડ એવાં દ્રવ્યકર્મની વર્ગણા તે ગ્રહણ કરે છે.

ઝેર સુધી વાળે નહી, જીવ જાતે ફળ પામે;
એમ શુભાશુભ કર્મ, તોપણ કરવું જોઈએ.

૮૩

ઝેર અને અમૃત પોતે જાણતાં નથી કે અમારે આ જીવને ફળ આપવું છે, તોપણ જે જીવ ખાય છે, તેને તે ફળ થાય છે; એમ શુભાશુભ કર્મ, આ જીવને આ ફળ આપવું છે એમ જાણતાં નથી, તોપણ ગ્રહણ કરનાર જીવ, ઝેર અમૃતના પરિણામની રીતે ફળ પામે છે.

એક રાંકને આજુબજુ, એ આદિ બેલોડ;
કારણ વિના ન કાર્યે તે, તેજ શુભાશુભવેદ્ય. ૮૪

એક રાંક છે અને એક રાજા છે, એ આદિ શબ્દથી નીચપણું, ઊંચપણું,
કુરુપપણું, સુરુપપણું એમ ઘણું વિચિત્રપણું છે, અને એવો જે ભેદ રહે છે તે,
સર્વને સમાનતા નથી, તે જ શુભાશુભ કર્મનું ભોક્તાપણું છે, એમ સિદ્ધ કરે
છે; કેમકે કારણ વિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી.

ફળદાતા ઈશ્વરના એમાં નથી જરૂર,
કર્મ સ્વભાવે પરિણામે, ખરે ભોગવવાથી જરૂર. ૯૮

ફળદાતા ઈશ્વરની એમાં કંઈ જરૂર નથી. ઝેર અને અમૃતની રીતે શુભાશુભ કર્મ
સ્વભાવે પરિણામે છે; અને નિઃસત્ત્વ થયેથી ઝેર અને અમૃત ફળ દેતાં જેમ નિવૃત્ત
થાય છે, તેમ શુભાશુભ કર્મને ભોગવવાથી તે નિઃસત્ત્વ થયે નિવૃત્ત થાય છે.

તે તે ભોગ્યે શિષ્યોળના, સ્વભાવે સ્વભાવે,
ગહન વાત છે શિષ્યે મા, કાલ સંદોષે સ્વભાવે. ૮૬

ઉત્કૃષ્ટ શુભ અધ્યવસાય તે ઉત્કૃષ્ટ શુભગતિ છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અશુભ અધ્યવસાય તે ઉત્કૃષ્ટ અશુભગતિ છે, શુભાશુભ અધ્યવસાય મિશ્રગતિ છે, અને તે જીવપરિણામ તે જ મુખ્યપણે તો ગતિ છે; તથાપિ ઉત્કૃષ્ટ શુભ દ્રવ્યનું ઊર્ધ્વગમન, ઉત્કૃષ્ટ અશુભ દ્રવ્યનું અધોગમન, શુભાશુભની મધ્યસ્થિતિ, એમ દ્રવ્યનો વિશેષ સ્વભાવ છે. અને તે આદિ હેતુથી તે તે ભોગ્યસ્થાનક હોવા યોગ્ય છે. હે શિષ્ય ! જડયેતનના સ્વભાવ સંયોગાદિ સૂક્ષ્મ સ્વરૂપનો અત્રે ઘણો વિચાર સમાય છે, માટે આ વાત ગહન છે, તોપણ તેને સાવ સંક્ષેપમાં કહી છે.

શંકા.
શિષ્ય ઉવાચ.

કર્તા ભોક્તા જીવ હો, પણ તેનો નરિ મોક્ષ,
બાંધો કાળ અનંત પણ, વર્તમાન છે દોષ. ૮૭

શંકા-શિષ્ય ઉવાચ.

(જીવનો તે કર્મથી મોક્ષ નથી, એમ શિષ્ય કહે છે :-)

કર્તા ભોક્તા જીવ હો, પણ તેથી તેનો મોક્ષ થવા યોગ્ય નથી, કેમકે અનંતકાળ
થયો તોપણ કર્મ કરવારૂપી દોષ હજી તેને વિષે વર્તમાન જ છે.

શુભ કરે ફળ ભોગવે, દેવદા ગતિમાં, ૮૮
અશુભ કરે નર્કદા ફળ, કર્મ રહીવળ ક્રિયાં.

શુભ કર્મ કરે તો તેથી દેવાદિ ગતિમાં તેનું શુભ ફળ ભોગવે, અને અશુભ કર્મ કરે તો નરકાદિ ગતિને વિષે તેનું અશુભ ફળ ભોગવે; પણ જીવ કર્મરહિત કોઈ સ્થળે હોય નહીં.

સમાધાન.
સદ્ગુરુ ઉવાચ.
એમ શુભાશુભ કર્મપદ, તેમ જીવનાં કર્મણાં પ્રમાણ,
તેમ નિવૃત્તિ કરી જાતા, માટે મોક્ષાને વચનું ૮૮

સમાધાન-સદ્ગુરુ ઉવાચ.

(તે કર્મથી જીવનો મોક્ષ થઈ શકે છે, એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે :-)

જેમ શુભાશુભ કર્મપદ તે જીવના કરવાથી તેં થતાં જાણ્યાં, અને તેથી તેનું ભોક્તાપણું જાણ્યું, તેમ નહીં કરવાથી અથવા તે કર્મનિવૃત્તિ કરવાથી તે નિવૃત્તિ પણ થવા યોગ્ય છે; માટે તે નિવૃત્તિનું પણ સંકળપણું છે; અર્થાત્ જેમ તે શુભાશુભ કર્મ અંકળ જતાં નથી, તેમ તેની નિવૃત્તિ પણ અંકળ જવા યોગ્ય નથી; માટે તે નિવૃત્તિરૂપ મોક્ષ છે એમ હે વિચક્ષણ ! તું વિચાર.

વીત્યો કાળ અનંત તે, કુર્મ રૂઢાશુભ ભાવ,
તેલ રૂઢાશુભ છેદાં, ઉપરે મોક્ષ સ્વભાવ. ૮૧૦

કર્મસહિત અનંતકાળ વીત્યો, તે તે શુભાશુભ કર્મ પ્રત્યેની જીવની આસક્તિને
લીધે વીત્યો, પણ તેના પર ઉદાસીન થવાથી તે કર્મફળ છેદાય, અને તેથી
મોક્ષસ્વભાવ પ્રગટ થાય.

દેહાદિ સંયોગનો, આત્મંતિક વિમોગ,
વિશ્વ મોક્ષ શાશ્વત પદે, નિઃશ્ચય મોક્ષ ભોગા. ૫૨

દેહાદિ સંયોગનો અનુક્રમે વિયોગ તો થયા કરે છે, પણ તે પાછો ગ્રહણ ન થાય તે રીતે વિયોગ કરવામાં આવે તો સિદ્ધસ્વરૂપ મોક્ષસ્વભાવ પ્રગટે, અને શાશ્વતપદે અનંત આત્માનંદ ભોગવાય.

શિક્ષા-શિષ્ય ઉવાચ.
હોમે કદાપી મોક્ષપદ, નરિ અવિરોધ ઉપાય;
કર્મો કાળ અનંતવાં, શીમા છેદ્યાં જાય ? ૫૨

શંકા-શિષ્ય ઉવાચ.

(મોક્ષનો ઉપાય નથી, એમ શિષ્ય કહે છે :-)

મોક્ષપદ કદાપિ હોય તોપણ તે પ્રાપ્ત થવાનો કોઈ અવિરોધ એટલે યથાતથ્ય પ્રતીત થાય એવો ઉપાય જણાતો નથી, કેમકે અનંત કાળનાં કર્મો છે, તે આવા અસ્પાયુષ્યવાળા મનુષ્યદેહથી કેમ છેદ્યાં જાય ?

અથવા તો દર્શનઘણાં, કહે દિલ્લે મને ક;
તોપા તો સાચો કોનો, બને ન મોલ વિલે. ૫૩

અથવા કદાપિ મનુષ્યદેહના અલ્પાયુષ્ય વગેરેની શંકા છોડી દઈએ,
તોપણ મત અને દર્શન ઘણાં છે અને તે મોક્ષના અનેક ઉપાયો કહે છે,
અર્થાત્ કોઈ કંઈ કહે છે અને કોઈ કંઈ કહે છે, તેમાં કયો મત સાચો
એ વિવેક બની શકે એવો નથી.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

ક્રોધે જાતિમાં મોક્ષ છે ક્રોધે વેષમાં મોક્ષ,
એનો નિશ્ચય ના બને, બ્રહ્મા તોદ મો દોષ.

૯૪

બ્રાહ્મણાદિ કઈ જાતિમાં મોક્ષ છે, અથવા કયા વેષમાં મોક્ષ છે, એનો નિશ્ચય
પણ ન બની શકે એવો છે, કેમકે તેવા ઘણા ભેદો છે, અને એ દોષે પણ
મોક્ષનો ઉપાય પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય દેખાતો નથી.

તેથી એમ જણાય છે, મને જ મોક્ષ દિવડે;
એવડા જાણનાણો, શો ઉપકાર ન થાય? ૯૮

તેથી એમ જણાય છે કે મોક્ષનો ઉપાય પ્રાપ્ત થઈ શકે એવું નથી, માટે જીવાદિનું સ્વરૂપ જાણવાથી પણ શું ઉપકાર થાય ? અર્થાત્ જે પદને અર્થે જાણવાં જોઈએ તે પદનો ઉપાય પ્રાપ્ત થવો અશક્ય દેખાય છે.

પાંચે ઉત્તરના શકું, સર્વાંગ સર્વાંગ;
સોપણું મોક્ષ ઉપાયનો, ઉદય ઉદય સદ્ભાગ્યે. ૫૫

આપે પાંચે ઉત્તર કહ્યાં તેથી સર્વાંગ એટલે બધી રીતે મારી શકાનું સમાધાન થયું છે; પણ જો મોક્ષનો ઉપાય સમજું તો સદ્ભાગ્યનો ઉદય-ઉદય થાય. અત્રે 'ઉદય' 'ઉદય' બે વાર શબ્દ છે, તે પાંચ ઉત્તરના સમાધાનથી થયેલી મોક્ષપદની જિજ્ઞાસાનું તીવ્રપણું દર્શાવે છે.

સમાધાન.

સદ્ગુરુ ઉવાચ.

પાંચે ઉત્તરની ધર્ષ, આત્માવિષ્ણે પ્રતીત,
ધાર્વે મોક્ષોપાયની, સદ્ગુરુ પ્રતિત મોક્ષીત ૫૭

સમાધાન-સદ્ગુરુ ઉવાચ.

(મોક્ષનો ઉપાય છે, એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે :-)

પાંચે ઉત્તરની તારા આત્માને વિષે પ્રતીતિ થઈ છે, તો મોક્ષના ઉપાયની પણ એ જ રીતે તને સહજમાં પ્રતીતિ થશે. અત્રે 'થશે' અને 'સહજ' એ બે શબ્દ સદ્ગુરુએ કહ્યા છે તે જેને પાંચે પદની શંકા નિવૃત્ત થઈ છે તેને મોક્ષોપાય સમજાવો કંઈ કઠણ જ નથી એમ દર્શાવવા, તથા શિષ્યનું વિશેષ જિજ્ઞાસુપણું જાણી અવશ્ય તેને મોક્ષોપાય પરિણામશે એમ ભાસવાથી (તે વચન) કહ્યાં છે; એમ સદ્ગુરુનાં વચનનો આશય છે.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

www.jainelibrary.org

કર્મ-ભાવ અજ્ઞાન છે, મોક્ષભાવ વિજ્ઞાન,
અંધકાર અજ્ઞાનરાત્રિ, જ્ઞાનો જ્ઞાનપ્રકાશ. ૯૯

કર્મભાવ છે તે જીવનુ અજ્ઞાન છે અને મોક્ષભાવ છે તે જીવના પોતાના
સ્વરૂપને વિષે સ્થિતિ થવી તે છે. અજ્ઞાનનો સ્વભાવ અંધકાર જેવો છે. તેથી
જેમ પ્રકાશ થતાં ઘણા કાળનો અંધકાર છતાં નાશ પામે છે, તેમ જ્ઞાનપ્રકાશ
થતાં અજ્ઞાન પણ નાશ પામે છે.

જે જે કારણો કર્મબંધનાં, તે તે કર્મબંધનો પંથ;
તે કારણો જે દશા દશા, મોક્ષનો માર્ગ ભવનો અંત. ૫૫૫

જે જે કારણો કર્મબંધનાં છે, તે તે કર્મબંધનો માર્ગ છે; અને તે તે કારણોને છોડે
એવી જે દશા છે તે મોક્ષનો માર્ગ છે, ભવનો અંત છે.

રાગ, દ્વેષ અજ્ઞાન એ, મુખ્ય કર્મની બંધ,
થાય નિવૃત્તિ વેદથી, તેજ મોક્ષનો રૂઢ. ૧૦૦

રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન એનું એકત્વ એ કર્મની મુખ્ય ગાંઠ છે; અર્થાત્ એ
વિના કર્મનો બંધ ન થાય; તેની જેથી નિવૃત્તિ થાય તે જ મોક્ષનો માર્ગ છે.

આત્મા વાગ્યે જૈનભદ્રે, વાવળિા રી વહીત,
જ્ઞાન દુષ્ટા પામીએ, નાદેશ્યંદે તે રીત ૧૦૧

‘સત્’ એટલે ‘અવિનાશી’, અને ‘ચૈતન્યમય’ એટલે ‘સર્વભાવને પ્રકાશવારૂપ
સ્વભાવમય’ ‘અન્ય સર્વ વિભાવ અને દેહાદિ સંયોગના આભાસથી રહિત
એવો’, ‘કેવળ’ એટલે ‘શુદ્ધ આત્મા’ પામીએ તેમ પ્રવર્તાય તે મોક્ષમાર્ગ છે.

કર્મ અનંત પ્રકારનાં, તેમાં મુખ્યેઆઠ,
તેમાં મુખ્યે મોહનિકે. ૯૯૫૫૫૫ તે કહું શઠ. ૧૦૨

કર્મ અનંત પ્રકારનાં છે, પણ તેના મુખ્ય જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ પ્રકાર થાય છે.
તેમાં પણ મુખ્ય મોહનીયકર્મ છે. તે મોહનીયકર્મ હણાય તેનો પાઠ કહું છું.

દુર્મ પ્રોહલાભે લેદ બે, દર્શન ચારિત્રનાથ,
હલે જોદિ વાગવાગા, અચૂક ઉપાય આમ-૧૦૩

તે મોહનીય કર્મ બે ભેદે છે :- એક 'દર્શનમોહનીય' એટલે 'પરમાર્થને વિષે અપરમાર્થબુદ્ધિ અને અપરમાર્થને વિષે પરમાર્થબુદ્ધિરૂપ'; બીજી 'ચારિત્રમોહનીય'; 'તથારૂપ પરમાર્થને પરમાર્થ જાણીને આત્મસ્વભાવમાં જે સ્થિરતા થાય, તે સ્થિરતાને રોધક એવા પૂર્વસંસ્કારરૂપ કષાય અને નોકષાય', તે ચારિત્રમોહનીય.

દર્શનમોહનીયને આત્મબોધ, અને ચારિત્રમોહનીયને વીતરાગપણું નાશ કરે છે. આમ તેના અચૂક ઉપાય છે, કેમકે મિથ્યાબોધ તે દર્શનમોહનીય છે, તેનો પ્રતિપક્ષ સત્યાત્મબોધ છે અને ચારિત્રમોહનીય રાગાદિક પરિણામરૂપ છે, તેનો પ્રતિપક્ષ વીતરાગભાવ છે. એટલે અંધકાર જેમ પ્રકાશ થવાથી નાશ પામે છે, - તે તેના અચૂક ઉપાય છે, - તેમ બોધ અને વીતરાગતા દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયરૂપ અંધકાર ટાળવામાં પ્રકાશસ્વરૂપ છે; માટે તે તેનો અચૂક ઉપાય છે.

કર્મબંધ વ્યોધાદિશ, વલ્લે શિખાદિક તેલ,
પ્રત્યક્ષા અનુભવ સર્વને, જોતાં શો સંદેહ ? ૧૦૪

ક્રોધાદિ ભાવથી કર્મબંધ થાય છે, અને ક્ષમાદિક ભાવથી તે હણાય છે; અર્થાત્ ક્ષમા રાખવાથી ક્રોધ રોકી શકાય છે, સરળતાથી માયા રોકી શકાય છે, સંતોષથી લોભ રોકી શકાય છે; એમ રતિ, અરતિ આદિના પ્રતિપક્ષથી તે તે દોષો રોકી શકાય છે, તે જ કર્મબંધનો નિરોધ છે; અને તે જ તેની નિવૃત્તિ છે. વળી સર્વને આ વાતનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે, અથવા સર્વને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થઈ શકે એવું છે. ક્રોધાદિ રોક્યાં રોકાય છે, અને જે કર્મબંધને રોકે છે, તે અકર્મદેશાનો માર્ગ છે. એ માર્ગ પરલક્ષ્યે નહીં, પણ અત્રે અનુભવમાં આવે છે, તો એમાં સંદેહ શો કરવો ?

છોડી મત દર્શનવણે, આગ્રહ તેમ વિકલ્પ,
દહો માર્ગ આ સાર્થકો, જન્મ તેલગ અલ્પ. ૧૦૮

આ મારો મત છે, માટે મારે વળગી જ રહેવું, અથવા આ મારું દર્શન છે, માટે ગમે તેમ મારે તે સિદ્ધ કરવું એવો આગ્રહ અથવા એવા વિકલ્પને છોડીને આ જે માર્ગ કહ્યો છે, તે સાધશે, તેના અલ્પ જન્મ જાણવા.

અહીં 'જન્મ' શબ્દ બહુવચનમાં વાપર્યો છે, તે એટલું જ દર્શાવવાને કે ક્વચિત્ તે સાધન અધૂરાં રહ્યાં તેથી, અથવા જઘન્ય કે મધ્યમ પરિણામની ધારાથી આરાધન થયાં હોય, તેથી સર્વ કર્મ ક્ષય થઈ ન શકવાથી બીજો જન્મ થવાનો સંભવ છે; પણ તે બહુ નહીં; બહુ જ અલ્પ. 'સમકિત આવ્યા પછી જો વમે નહીં, તો ઘણામાં ઘણા પંદર ભવ થાય', એમ જિને કહ્યું છે, અને 'જે ઉત્કૃષ્ટપણે આરાધે તેનો તે ભવે પણ મોક્ષ થાય'; અત્રે તે વાતનો વિરોધ નથી.

બટ પદનાં બટ પ્રશ્ન તે, પૂછ્યાં કરી વિચારે,
તે પદની સર્વાંગતા, મોક્ષમાર્ગ નિર્ધારે. ૨૦૬

હે શિષ્ય ! તેં છ પદનાં છ પ્રશ્નો વિચાર કરીને પૂછ્યાં છે, અને તે પદની સર્વાંગતામાં મોક્ષમાર્ગ છે, એમ નિશ્ચય કર. અર્થાત્ એમાંનું કોઈ પણ પદ એકાંતે કે અવિચારથી ઉત્થાપતાં મોક્ષમાર્ગ સિદ્ધ થતો નથી.

જાતિ, વેષનો ભેદ નહિ, કહ્યો માર્ગ બે હોય,
સાધે તે મુક્તિ લાવે, એમાં ભેદ ન જોય. ૨૦૭

જે મોક્ષનો માર્ગ કહ્યો તે હોય તો ગમે તે જાતિ કે વેષથી મોક્ષ થાય, એમાં કંઈ ભેદ નથી. જે સાધે તે મુક્તિપદ પામે; અને તે મોક્ષમાં પણ બીજા કશા પ્રકારનો ઊંચનીચત્વાદિ ભેદ નથી, અથવા આ વચન કહ્યાં તેમાં બીજો કંઈ ભેદ એટલે ફેર નથી.

કુષળને ઉપશાંતતા, માત્ર મોક્ષ આભિલાષ,
તમે બિંદ અંતરદયા, તે કાર્યે નિરાશ. ૨૦૮

કોઠાદિ કષાય જેના પાતળા પડ્યા છે, માત્ર આત્માને વિષે મોક્ષ થવા સિવાય
બીજી કોઈ ઈચ્છા નથી, અને સંસારના ભોગ પ્રત્યે ઉદાસીનતા વર્તે છે; તેમ
જ પ્રાણી પર અંતરથી દયા વર્તે છે, તે જીવને મોક્ષમાર્ગનો જિજ્ઞાસુ કહીએ,
અર્થાત્, તે માર્ગ પામવા યોગ્ય કહીએ.

તે જિજ્ઞાસુ જીવને, પામે સદ્ગુરુરૂપોદ્ધ,
તો પામે સમકીર્તને, વર્તે અંતર શોધ. ૨૦૮૫

તે જિજ્ઞાસુ જીવને જો સદ્ગુરુનો ઉપદેશ પ્રાપ્ત થાય તો તે સમકીર્તને પામે,
અને અંતરની શોધમાં વર્તે.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

મત દર્શન આગ્રહ વધ, વર્તે સદ્ગુરુલક્ષી,
લહે શુદ્ધ વામકિતને, જેમાં ભેદ ન પદી. ૧૧૦

મત અને દર્શનનો આગ્રહ છોડી દઈ જે સદ્ગુરુને લક્ષે વર્તે, તે શુદ્ધ
સમકિતને પામે કે જેમાં ભેદ તથા પક્ષ નથી.

વર્તે નિલ સ્વભાવનો, અનુભવ લક્ષી જ્ઞાતા,
વૃત્તિવરે નિલ ભાવમાં, પરમાર્થે સાધકીત ૧૧૧

આત્મસ્વભાવનો જ્યાં અનુભવ, લક્ષ અને પ્રતીત વર્તે છે, તથા વૃત્તિ
આત્માના સ્વભાવમાં વહે છે, ત્યાં પરમાર્થે સમકિત છે.

વર્ધમાન નામકીવ પદ, ટાળે મિથ્યાભાસો,
ઉદયે પાલે આલેખનો, જાગરાગદ્વરો. ૨૨૨

તે સમકિત વધતી જતી ધારાથી હાસ્ય શોકાદિથી જે કંઈ આત્માને વિષે
મિથ્યાભાસ ભાસ્યા છે તેને ટાળે, અને સ્વભાવ સમાધિરૂપ ચારિત્રનો ઉદય
થાય, જેથી સર્વ રાગદ્વેષના ક્ષયરૂપ વીતરાગપદમાં સ્થિતિ થાય.

કેવળ નિઃસ્વભાવું, અખંડ વર્તે સાત,
કૃષ્ણે કેવળ સાત તે, દેહ છતાં નિર્વાણ. ૧૧૩

સર્વ આભાસરહિત આત્મસ્વભાવનું જ્યાં અખંડ એટલે ક્યારે પણ ખંડિત ન
થાય, મંદ ન થાય, નાશ ન પામે એવું જ્ઞાન વર્તે તેને કેવળજ્ઞાન કહીએ છીએ.
જે કેવળજ્ઞાન પામ્યાથી ઉત્કૃષ્ટ જીવન્મુક્તદશારૂપ નિર્વાણ, દેહ છતાં જ
અત્રે અનુભવાય છે.

કોઈ વર્ષનું સ્વપ્ન જાગ્રત થતાં શીખાડે,
તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દુર થાયે. ૨૨૪

કરોડો વર્ષનું સ્વપ્ન હોય તોપણ જાગ્રત થતાં તસ્ત શમાય છે, તેમ અનાદિનો
વિભાવ છે તે આત્મજ્ઞાન થતાં દૂર થાય છે.

છૂટે દેહાધિમારો તો, નરિ કર્તા તું કર્મ,
નરિ ભોક્તા તું ભેદનો, ઝોજ ધર્મનો મર્મ.

૧૧૮

હે શિષ્ય ! દેહમાં જે આત્મતા મનાઈ છે, અને તેને લીધે સ્ત્રીપુત્રાદિ સર્વમાં
અહંમત્વપણું વર્તે છે, તે આત્મતા જો આત્મામાં જ મનાય, અને તે દેહાધ્યાસ
એટલે દેહમાં આત્મબુદ્ધિ તથા આત્મામાં દેહબુદ્ધિ છે તે છૂટે, તો તું કર્મનો કર્તા
પણ નથી, અને ભોક્તા પણ નથી; અને એ જ ધર્મનો મર્મ છે.

એ જ ધર્મથી મોક્ષ છે, તું જો મોક્ષસ્વરૂપ,
અનંત દર્શન જ્ઞાન તું, અવ્યાબાધ સ્વરૂપ.

૧૧૬

એ જ ધર્મથી મોક્ષ છે, અને તું જ મોક્ષસ્વરૂપ છો; અર્થાત્ શુદ્ધ આત્મપદ એ જ મોક્ષ છે. તુ અનંત જ્ઞાન દર્શન તથા અવ્યાબાધ સુખસ્વરૂપ છો.

સ્વયંજ્યોતિ સ્વયંદામઃ,
લાભં કુલિમે કુટલું. કર વિચાર તો પામ.

૧૧૭

તું દેહાદિક સર્વ પદાર્થથી જુદો છે. કોઈમાં આત્મદ્રવ્ય ભળતું નથી, કોઈ તેમાં ભળતું નથી, દ્રવ્યે દ્રવ્ય પરમાર્થથી સદાય ભિન્ન છે, માટે તું શુદ્ધ છો, બોધસ્વરૂપ છો, ચૈતન્યપ્રદેશાત્મક છો; સ્વયંજ્યોતિ એટલે કોઈ પણ તને પ્રકાશતું નથી, સ્વભાવે જ તું પ્રકાશસ્વરૂપ છો; અને અવ્યાબાધ સુખનું ધામ છો. બીજું કેટલું કહીએ ? અથવા ઘણું શું કહેવું ? ટૂંકામાં એટલું જ કહીએ છીએ, જો વિચાર કર તો તે પદને પામીશ.

નિશ્ચયે સર્વે જ્ઞાનિનો, આવી અત્રે સમાયે,
ધરી મૌનતા એમ કહી, સહજ સમાધિમાં. ૨૨૮

સર્વે જ્ઞાનીઓનો નિશ્ચય અત્રે આવી સમાય છે; એમ કહીને સદ્ગુરુ મૌનતા
ધરીને સહજ સમાધિમાં સ્થિત થયા, અર્થાત્ વાણીયોગની અપ્રવૃત્તિ કરી.

શિષ્યબોધબીજપ્રાપ્તિ.

સદ્ગુરુના ઉપદેશથી, અપૂર્વ અર્થભાન,
નિષ્પદ નિષ્પાંદી લક્ષ્યં, દૂર દુરં આસાન. ૧૧૮

શિષ્યબોધબીજપ્રાપ્તિકથન :-

શિષ્યને સદ્ગુરુના ઉપદેશથી અપૂર્વ એટલે પૂર્વે કોઈ દિવસ નહીં આવેલું
એવું ભાન આવ્યું, અને તેને પોતાનું સ્વરૂપ પોતાને વિષે યથાતથ્ય ભાસ્યું,
અને દેહાત્મબુદ્ધિરૂપ અજ્ઞાન દૂર થયું.

તા સ્તેડું નિભ ર-૫ રૂપ તે, ત્રેડું મેળના રૂપ,
આર આપર આધિના શ્રી તે, દેલા તીતરુરૂપ રૂપ. ૧૨૦

પોતાનું સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ, અજર, અમર, અવિનાશી અને
દેહથી સ્પષ્ટ જુદું ભાસ્યું.

કર્તા લોકો કાર્યો, વિલા વ વર્ણોમાં, ૨,
વૃત્તિ વહી નિભાવમાં, શ્રી આકર્તા ભાં. ૧૨૨

જ્યાં વિભાવ એટલે મિથ્યાત્વ વર્તે છે, ત્યાં મુખ્ય નયથી કર્મનું કર્તાપણું અને
ભોક્તાપણું છે; આત્મસ્વભાવમાં વૃત્તિ વંહી તેથી અકર્તા થયો.

अथवा निर्विकल्पिणो ज्ञे, शुद्ध चैतन्यस्वरूपे,
कर्ता बोक्ता तेषां नो, निर्विकल्पस्वरूपे ॥ १३३ ॥

अथवा आत्मपरिणाम जे शुद्ध चैतन्यस्वरूप छे, तेनो निर्विकल्पस्वरूपे
कर्ता बोक्ता थयो.

મોક્ષ કલ્પે નિલ-શુદ્ધતા, તે પામે તે પદ્મ;
સામલંબો મં કોપમાં, વાકાળ માર્ગનિર્ણય. ૧૨૩

આત્માનું શુદ્ધપદ છે તે મોક્ષ છે અને જેથી તે પમાય તે તેનો માર્ગ છે;
શ્રી સદ્ગુરુએ કૃપા કરીને નિગ્રંથનો સર્વ માર્ગ સમજાવ્યો.

અહો ! અહો ! શ્રી વાણી , કવિલાલિંગ મહારાજ,
આ સંહારણ પ્રભુ કૃપે, અહો ! અહો ! ઉપકાર.૨૨૪

અહો ! અહો ! કરુણાના અપાર સમુદ્રસ્વરૂપ આત્મલક્ષ્મીએ યુક્ત સદ્ગુરુ,
આપ પ્રભુએ આ પામર જીવ પર આશ્ચર્યકારક એવો ઉપકાર કર્યો.

૨૬ં પ્રભુ ચરણને ધરું, આત્મા સૌ લીન;
તે તો પ્રભુએ આપ્યો, વર્તી ચરણધીન. ૨૨૯

હું પ્રભુના ચરણ આગળ શું ધરું ? (સદ્ગુરુ તો પરમ નિષ્કામ છે; એક નિષ્કામ કરુણાથી માત્ર ઉપદેશના દાતા છે, પણ શિષ્યધર્મે શિષ્યે આ વચન કહ્યું છે.) જે જે જગતમાં પદાર્થ છે, તે સૌ આત્માની અપેક્ષાએ નિર્મૂલ્ય જેવા છે, તે આત્મા તો જેણે આપ્યો તેના ચરણસમીપે હું બીજું શું ધરું ? એક પ્રભુના ચરણને આધીન વર્તું એટલું માત્ર ઉપચારથી કરવાને હું સમર્થ છું.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

આ દેહાદી આનંદા, વર્તો પ્રભુ આધીન,
દાસ, દાસ હું દાસ છું, તેહ પ્રભુનો ઇન. ૨૨૬

આ દેહ, 'આદિ' શબ્દથી જે કંઈ મારું ગણાય છે તે, આજથી કરીને સદ્ગુરુ
પ્રભુને આધીન વર્તો, હું તેહ પ્રભુનો દાસ છું, દાસ છું, દીન દાસ છું.

બટરની નક સમજાવીને, લિજ્જ બતાવ્યો આર,
મોન પીટી તરવાર બનુ, મો ઉપકાર આપા. ૧૨૭

છયે સ્થાનક સમજાવીને હે સદ્ગુરુદેવ ! આપે દેહાદિથી આત્માને, જેમ મ્યાનથી
તરવાર જુદી કાઢીને બતાવીએ, તેમ સ્પષ્ટ જુદો બતાવ્યો; આપે મપાઈ શકે નહીં
એવો ઉપકાર કર્યો.

ઉપસંહાર

દર્શન પરે સમાય છે, આ પરે સ્થાનક માં લિ,
વિચારતાં વિસ્તાર થ, સંસાર રહે ન કાંઈ.

૧૨૮

ઉપસંહાર :-

છયે દર્શન આ છ સ્થાનકમાં સમાય છે. વિશેષ કરીને વિચારવાથી કોઈ પણ પ્રકારનો સંશય રહે નહીં.

આત્મજ્ઞાનિ રામ રોગીનિ, સદ્ગુરુ વૈદ્ય મુજી.
ગુરુ આ રામ પદ્યેનિ, ઔષધ વિચાર ધ્યાન. ૧૨૯

આત્માને પોતાના સ્વરૂપનું ભાન નહીં એવો બીજો કોઈ રોગ નથી, સદ્ગુરુ જેવા તેના કોઈ સાચા અથવા નિપુણ વૈદ્ય નથી, સદ્ગુરુ આજ્ઞાએ ચાલવા સમાન બીજું કોઈ મથ્ય નથી, અને વિચાર તથા નિદિધ્યાસન જેવું કોઈ તેનું ઔષધ નથી.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

જો ઈચ્છો પરમાર્થને, કોનો વાત્સ ઉરજાઈ,
ભવસ્થિતિ આદા નામલઈ, છે દો નહિ આત્માઈ ૧૩૦

જો પરમાર્થને ઈચ્છતા હો, તો સાચો પુરુષાર્થ કરો, અને ભવસ્થિતિ આદિનું
નામ લઈને આત્માર્થને છેદો નહીં.

નિશ્ચયે વાણી સાંભળી, સાધન તજ્યાં નહીં,
નિશ્ચયે રાખી લક્ષમાં, સાધન કુરવાં રોતે. ૧૩૧

આત્મા અબંધ છે, અસંગ છે, સિદ્ધ છે એવી નિશ્ચયમુખ્ય વાણી સાંભળીને
સાધન તજવાં યોગ્ય નથી. પણ તથારૂપ નિશ્ચય લક્ષમાં રાખી સાધન કરીને
તે નિશ્ચયસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવું.

નેદે નિશ્ચયે એકાંતે, આત્મા નશ કલેષ,
એકાંતે વેવલા રે નાદિ, બુદ્ધે સાધે રહેલ. ૧૩૨

અત્રે એકાંતે નિશ્ચયનય કહ્યો નથી, અથવા એકાંતે વ્યવહારનય કહ્યો નથી;
બેય જ્યાં જ્યાં જેમ ઘટે તેમ સાથે રહ્યાં છે.

ગચ્છ મતની જે કલ્પના, તે નહિ સદ્વ્યવહારે,
ભાન નહીં નિઃસ્વરૂપું, તે નિશ્ચય નહીં વેદારે. ૧૩૩

ગચ્છ મતની કલ્પના છે તે સદ્વ્યવહાર નથી, પણ આત્માર્થીના લક્ષણમાં કહી તે દશા અને મોક્ષોપાયમાં જિજ્ઞાસુનાં લક્ષણ આદિ કહ્યાં તે સદ્વ્યવહાર છે; જે અત્રે તો સંક્ષેપમાં કહેલ છે. પોતાના સ્વરૂપનું ભાન નથી, અર્થાત્ જેમ દેહ અનુભવમાં આવે છે, તેવો આત્માનો અનુભવ થયો નથી, દેહાધ્યાસ વર્તે છે, અને જે વૈરાગ્યાદિ સાધન પામ્યા વિના નિશ્ચય પોકાર્યા કરે છે, તે નિશ્ચય સારભૂત નથી. (૧૩૩)

આગળ જ્ઞાની થઈ ગયા, વર્તમાનમાં હોય,
ભવિષ્યકાળ ભવિષ્યમાં, માર્ગ ભેદ નાદે કોયે. ૨૩૪

ભૂતકાળમાં જે જ્ઞાનીપુરુષો થઈ ગયા છે, વર્તમાનકાળમાં જે છે, અને
ભવિષ્યકાળમાં થશે, તેને કોઈને માર્ગનો ભેદ નથી, અર્થાત્ પરમાર્થે તે સૌનો
એક માર્ગ છે; અને તેને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય વ્યવહાર પણ તે જ પરમાર્થસાધકરૂપે
દેશ કાળાદિને લીધે ભેદ કહ્યો હોય છતાં એક ફળ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી
તેમાં પણ પરમાર્થે ભેદ નથી.

સર્વ ળવ છે । સિદ્ધશાપ, જે સમજે તે પાત્રે,
સદ્ગુરુ આસાદ જિનદશા, નિમિત્ત કુલદામાંદે. ૧૩૮

સર્વ જીવને વિષે સિદ્ધ સમાન સત્તા છે, પણ તે તો જે સમજે તેને પ્રગટ થાય.
તે પ્રગટ થવામાં સદ્ગુરુની આજ્ઞાથી પ્રવર્તવું, તથા સદ્ગુરુએ ઉપદેશેલી
એવી જિનદશાનો વિચાર કરવો, તે બેય નિમિત્ત કારણ છે.

ઉપાદાનનું નામ લઈ, એ જે તેને નિમિત્ત,
પામે નહિં સિદ્ધિત્વને, રહે ભ્રાંતિમાં સ્થિત. ૨૩૬

સદ્ગુરુઆજ્ઞા આદિ તે આત્મસાધનનાં નિમિત્ત કારણ છે, અને આત્માનાં જ્ઞાન દર્શનાદિ ઉપાદાન કારણ છે, એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે; તેથી ઉપાદાનનું નામ લઈ જે કોઈ તે નિમિત્તને તજશે તે સિદ્ધપણાને નહીં પામે, અને ભ્રાંતિમાં વર્ત્યા કરશે, કેમકે સાચા નિમિત્તના નિષેધાર્થે તે ઉપાદાનની વ્યાખ્યા શાસ્ત્રમાં કહી નથી, પણ ઉપાદાન અજાગ્રત રાખવાથી તારું સાચાં નિમિત્ત મળ્યા છતાં કામ નહીં થાય, માટે સાચાં નિમિત્ત મળ્યે તે નિમિત્તને અવલંબીને ઉપાદાન સન્મુખ કરવું, અને પુરુષાર્થરહિત ન થવું; એવો શાસ્ત્રકારે કહેલી તે વ્યાખ્યાનો પરમાર્થ છે.

મુખથી જ્ઞાન કદી જાને, અંતર છુટ્યો ન મોલ,
તે પાપર પ્રાણી કહે, માત્ર જ્ઞાનિનો કોલ.૨૩૭

મુખથી નિશ્ચયમુખ્ય વચનો કહે છે, પણ અંતરથી પોતાને જ મોહ છૂટ્યો
નથી, એવા પાપર પ્રાણી માત્ર જ્ઞાની કહેવરાવવાની કામનાએ સાચા જ્ઞાની
પુરુષનો દ્રોહ કરે છે.

દયા, શાંતિ, સમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ, વૈરાગ્ય,
હોયે મુમુક્ષુ ઘટવિષે, એટલે સદાય સુખાયે. ૧૩૮

દયા, શાંતિ, સમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ અને વૈરાગ્ય એ ગુણો મુમુક્ષુના ઘટમાં સદાય
સુખાય એટલે જાગ્રત હોય, અર્થાત્ એ ગુણો વિના મુમુક્ષુપણું પણ ન હોય.

મોહભાવ દ્વારે હોયે ભ્રાંતિ, અથવા હોયે ક્ષીણ,
તે કારણે મુક્તિ દેશ, બાકી કારણે ભ્રાંતિ ૨૩૮

મોહભાવનો જ્યાં ક્ષય થયો હોય, અથવા જ્યાં મોહદશા બહુ ક્ષીણ થઈ હોય,
ત્યાં જ્ઞાનીની દશા કહીએ, અને બાકી તો જેણે પોતામાં જ્ઞાન મानी લીધું છે,
તેને ભ્રાંતિ કહીએ.

સમસ્ત જગત તે એક જ છે, અથવા સ્વપ્ન જેવું જગત જેને જ્ઞાનમાં વર્તે
છે તે જ્ઞાનીની દશા છે, બાકી માત્ર વાચાજ્ઞાન એટલે કહેવા માત્ર જ્ઞાન છે.

સમસ્ત જગત જેણે એક જેવું જાણ્યું છે, અથવા સ્વપ્ન જેવું જગત જેને જ્ઞાનમાં વર્તે
છે તે જ્ઞાનીની દશા છે, બાકી માત્ર વાચાજ્ઞાન એટલે કહેવા માત્ર જ્ઞાન છે.

સ્થાનક પાંચ વિચારો, છઠ્ઠે વર્તે ભેદ,
પાંચે સ્થાનક પાંચમું, જોમાં ગણિસંદે.

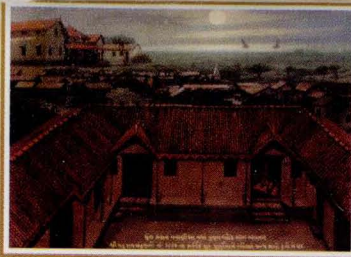
૧૪૨

પાંચે સ્થાનકને વિચારીને જે છઠ્ઠે સ્થાનકે વર્તે, એટલે તે મોક્ષના જે ઉપાય
કહ્યા છે તેમાં પ્રવર્તે તે પાંચમું સ્થાનક એટલે મોક્ષપદ, તેને પામે.

દેહ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત,
તે જ્ઞાનનાં ચરણમાં, હોવંદન અગણિત. ૨૪૨

પૂર્વપ્રારબ્ધયોગથી જેને દેહ વર્તે છે, પણ તે દેહથી અતીત એટલે
દેહાદિની કલ્પનારહિત, આત્મામય જેની દશા વર્તે છે, તે જ્ઞાની
પુરુષના ચરણકમળમાં અગણિત વાર વંદન હો!

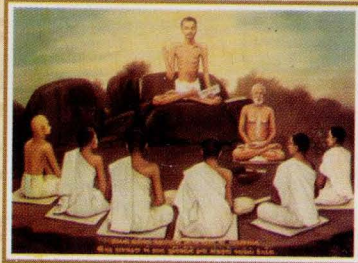
જન્મ સ્થળ. વવાણિયા

જાતિસ્મૃતિ જ્ઞાન. વવાણિયા

શતાવધાનના પ્રયોગ. મુંબઈ

સાત મુનિઓને ઉપદેશ. ઇડર

શ્રીમદ્જી અને ગાંધીજી. મુંબઈ. www.jainelibrary.org

“હું આત્મા છું,
આપનો સેવક છું,
સૌનો મિત્ર છું.”

શ્રી આત્માનંદજી

શ્રી સત્યુત સેવા સાધના કેન્દ્ર

૨૪ત જયંતિ મહોત્સવ

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર
(શ્રી સત્યુત સેવા સાધના કેન્દ્ર સંચાલિત)

કોબા. જિ. ગાંધીનગર-૩૮૨૦૦૮ (ગુજરાત) ફોન: (૦૨૭૧૨) ૭૬૨૧૯ ફેક્સ: ૭૬૧૪૨

www.jainelibrary.org